

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI RECENZIÓK

Purcsi Adrienn

ARKADIUSZ ADAMCZYK: „TISZTELJÜK EGYMÁS NEMZETI MEGGYŐZŐDÉSÉT...”

ESTERHÁZY JÁNOS GRÓF ÉLETPÁLYÁJA

Arkadiusz Adamczyk: „Tiszteljük egymás nemzeti meggyőződését...” – Esterházy János gróf életpályája, ford. Petneki Noémi, Budapest, Országház Könyvkiadó, 2023, ISBN 978-615-5948-91-6, 323 o.

A kötet eredeti, lengyel nyelven 2019-ben került kiadásra *János Esterházy (1901–1957): polityk, parlamentarzysta, męczennik* címmel.

A téma fontossága vitathatatlan, hiszen ahogy Németh Zsolt, az Országgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke a kötet bevezető soraiban is utal rá, kevésbé ismeretes Esterházy János személye és életpályája a mai Magyarország területén, mint a többi két világháború között tevékenykedő magyar politikusé. Kiemelendő a témaválasztás kapcsán az is, hogy a szerző lengyel származású, ezért tárgyilagosabban képes Esterházy János személyére tekinteni. Az is a munka nagy érdeme, hogy bár Esterházy János rendelkezik lengyel felmenőkkel is, Arkadiusz Adamczyk magyar arisztokrataként hivatkozik rá, és nem sajátítja ki személyét a lengyel történelem számára.

A könyv kapcsán hangsúlyozandó Arkadiusz Adamczyk rendkívüli forráshasználata; mind magyar, mind cseh, mind szlovák levéltárak anyagait, valamint visszaemlékezéseket, sajtóanyagokat egyaránt felhasznált munkájában. Kiemelendő továbbá az ezekre való korrekt és részletes hivatkozás a lábjegyzetekben. Ám részletesen a lábjegyzetekbe való jegyzetelés azt tudja eredményezni, hogy a jegyzet maga hosszabb, mint ami a főszövegben szerepel, bár ilyen csak egy-egy oldalon fordul elő, mégis nagyon ki tudja zökkenteni az olvasót. (Például a 177. oldal.)

A felhasznált irodalom csoportosítása rendkívül könnyeddé teszi mind az olvasó, mind egy kutató dolgát, hiszen csoportosítva szerepelnek benne a levéltári anyagok, sajtóanyagok, visszaemlékezések, illetve a képjegyzék és a szakirodalom. A kötet egyaránt szól a széles magyar olvasóközönségnek és a tudományos szakmai közösségnek. Ebben nagy szerepet játszik a fordítás kiemelkedő minősége, közérthetősége.

A kötet öt fő fejezetből áll, amelyekben a szerző ismerteti az Esterházy-család eredetét, származását, ami egészen a 12. századig vezethető vissza. Kitér Esterházy János politikai

karrierének kezdetére, a csehszlovák, illetve a szlovák államban való politikai szerepvállalására, majd a rabságban töltött időszakra és halálára.

„A politikai karrier felé” címet viselő fejezetrészen, ahogyan előbb is utaltunk rá, nem csupán a politikai pálya alakulásáról olvashatunk, hanem röviden ismertetést kapunk az Esterházy-család eredetéről és annak lengyel ágáról is, amelyről magyar munkákban nem igazán olvashatunk, csupán csak említés szintjén fordul elő. Esterházy János anyai ágon (édesanyja: Elżbieta Tarnowska grófnő) a Tarnowski családhoz köthető, amely a lengyel történelem egyik legjelentősebb főnemesi családja volt, tehát nem csupán magyar részről kapcsolódik személye főnemesi családhoz, hanem lengyel oldalról is.

Arkadiusz Adamczyk részletezi az Esterházy és Tarnowski család egymáshoz való viszonyulását. A szerző azt elemzi, hogy Esterházy lengyel származása miként és hogyan formálta gondolkodását. Erős katolikus hitét emeli ki elsőként ennek alátámasztására, amely egyrésztől igaz, azonban nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy ez ugyanúgy jellemző volt a magyar arisztokrata családokra is, így helyesebb lenne az a megfogalmazás, hogy mind lengyel, mind magyar részről erőteljes befolyásoló tényező volt jellemének alakulásában a katolikus nevelés. A fejezetben olvashatunk politikai útjáról az Országos Keresztényszocialista Párt elnöki tisztségéig, hogy melyek voltak azok a történelmi események, amelyek hatására a politika felé fordult.

A következő két fejezet „A csehszlovák állam politikusa”, illetve „A szlovák állam politikusa” címet viseli. Ezekben olvashatunk többek között az Országos Keresztényszocialista Párt (később: Egyesült Magyar Párt) helyzetének (át)alakulásáról az akkori politikai viszonyok közepette, valamint a párt belső problémáiról is és hogy Esterházy János elnöksége idején hogyan próbálta elsimítani ezeket.

A párt és vezetése nem csupán hangzatos ígéretekkel és elmélkedésekkel próbálta a magyarok ügyét előrébb vinni, helyzetüket jobbá tenni politikájában, hanem egész Csehszlovákia területét bejárták Esterházy Jánossal az élen. Oda is elmentek, ahol csak egy maroknyi magyar élt. „A csehszlovák állam politikusa” nem csupán tárgyilagosan szól a pártpolitikáról, a történelmi események láncolatáról, hanem tökéletesen bemutatja benne az embert, Esterházy János célkitűzéseit és tevékenységét a magyarság helyzetének jobbá tételének érdekében.

„A szlovák állam politikusa” címet viselő fejezetből többek között kiderül, hogy a német szlovák közeledés nyomán létrejövő szlovák függetlenségi nyilatkozatot üdvözölte és hangsúlyozta azt, hogy ez az új helyzet majd jobbá teszi a szlovákiai magyarok sorsát. Ám sajnos

hamar nyilvánvalóvá válik, hogy a szlovák vezetésnek nem tetszik Esterházy János népszerűsége és tevékenysége, és nem volt érdekelt a szlovák kormányzat a szlovák magyarság jobbá tételének ügyében. Ezt realizálva Esterházy lemondott arról a célkitűzéséről, hogy ha jó viszonyban maradnak a szlovákokkal, akkor erősíteni tudják a bécsi döntés nyomán Szlovákiában maradt magyarok helyzetét.

E két, a politikust elemző fejezetben ahogy fentebb is utaltunk rá, felvázolja a szerző azt, hogy Esterházy János milyen összetett személyiség volt, mennyire fáradhatatlanul küzdött a magyarok helyzetének javítása ügyében, mekkora elhivatottság élt benne a magyar nemzet, a nemzeti összetartozás iránt. Mindeközben mozgásterét nehezítették a világháború politikai eseményei is, és a kötetből kiderül, milyen nagyszámú ellenfele volt német és szlovák részről is. Nem csak a szlovákiai magyarokért küzdött, de a (bel)politikai viszályokkal is, saját pártján belül is. A kialakult nehéz belpolitikai helyzetet tetézte a Magyarországon belüli politikai események láncolata különösen 1944-től, azonban Esterházy János évekkorábban is ijesztőnek találta Magyarország németpolitikáját.

A Rabságban című fejezet a Vörös hadsereg bevonulása utáni időszakot járja körbe, 1945. április 3-tól. Világossá válik, hogy a magyarság helyzete nem javult, körülményeik sokkal rosszabbá váltak, ugyanis az újonnan létrejött csehszlovák állam vezetői hajlamosak voltak egyenlőséget tenni a magyarok és a nemzeti szocializmus hívei között, továbbá a kormányzat csak azt tekintette csehszlovák állampolgárnak a németek és a magyarok vonatkozásában, akik már a müncheni egyezmény (1938) előtt rendelkeztek vele. Már ebből nyilvánvalóvá válik az olvasó számára, hogy ami ellen küzdött a párt és Esterházy is, hogy a magyarok helyzetét javítsa, jogokat biztosítson számukra az államban, és most százszorosan vált nehezebbé helyzetük, még annyira sem tudtak érvényesülni a magyarok, mint korábban.

Természetesen a Vörös Hadsereg bevonulása után sem adta fel a harcot sem Esterházy János, sem a pártja (Egyesült Magyar Párt), sem a magyarok, de az újonnan kiépített államszervezet ezt nem nézte jó szemmel. Esterházy Jánost letartóztatták, koncepciójait perbe fogták és vallomásával mit sem törődve kiadták a Szovjetuniónak. Az ellene szóló vádakban kidomborították pártjának németbarátságát, amit nem tagadott ő maga sem, de ez nem volt azonos sem a párt programjával, sem annak hivatalos nézeteivel, csupán a párt szélsőséges szárnyáról volt szó. Ám vallomásának ezen a részével mit sem törődtek. Azt is állították az ellene felhozott vádakban, hogy a *Magyar Párt* hasábjain keresztül buzdította a magyarokat harcra a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg ellen, hova tovább a vádiratban megfogalmazásra került az is, hogy a Magyar Párt központi bizottságának teljes vezetése fasiszta, miközben vallomásában többször is

hangsúlyozta, hogy a párt fasiszta elveket hirdető oldala nem egyenlő a vezetéssel. Valamint, ha megnézzük egész addigi politikai megnyilvánulásait, egyértelművé válik, hogy éppen Esterházy János volt az, aki aggodalmát fejezte ki a németbarátsággal kapcsolatban.

A továbbiakban a kötetben ennél is tragikusabb eseményekről olvashatunk. Esterházy János a knyazspogosztzi (Княжпогост) munkatáborba, majd a rakpaszi (Ракпас) „átnevelőtáborba” került (1946. augusztus 15.). Ebben a táborban a különböző nemzetiségű katonai foglyokon kívül (oroszok, ukránok, fehéroroszok, örmények, kínaiak) kegyetlen köztörvényes bűnözők is voltak, akik rettegésben tartották a politikai foglyokat. Krónikus betegséggel (TBC) diagnosztizáltak Esterházyt, ezért átkerült a kórházba (1947 nyarán), ahol összebarátkozott egy lengyel orvossal, aki az élelmiszercsomagját megosztotta Esterházy Jánossal. Sajnos nem tudni, miként jutott haza a gulágról Esterházy János, de az bizonyosan kizárható, hogy nem a magyar diplomáciai tevékenység áll mögötte. 1947 őszén Csehszlovákiában az ország vezetése politikai tisztogatásokba kezdett és elfogatóparancsot adott ki ellene, azt a látszatot keltve, hogy tartózkodási helye ismeretlen számukra, ami nyilvánvalóan nem volt igaz. Pert indítottak ellene, a vád ismét a németekkel való barátság, együttműködés és Csehszlovák Köztársaság szétverése volt. Mindezt tették úgy, hogy akkor még nem tartózkodott Esterházy János az országban, vallomását nem tudták felvenni. További érdekesség, hogy a bírói testület szerint a vádlott nem végzett olyan tevékenységet, amelynek során „...jelentős szolgálatokat tett volna a fasizmus elleni harc, vagy politikai, nemzeti, illetve faji okokból személyek mentése terén.” Ennek ellenére mégis halálra ítélték. Esterházy János távolléte azonban életmentő körülménynek bizonyult.

1949 tavaszán az Esterházy-család közbenjárására sikerült az ítélet végrehajtását megakadályozni. 1950 áprilisáig siralomházban volt, míg hivatalosan meg nem kapta Klement Gottwald elnöktől a kegyelmet és az ítéletet pedig életfogytiglani fegyházbüntetésre nem módosították. Állapota miatt kényszergyógykezelésen vett részt 1949-től. Az évek alatt több fegyházban is megfordult, ami egészségi állapotát eddig rendkívüli mértékben rontotta. Halála előtt Lipótvárról Mirovba szállították 1956 tavaszán, ahol sokkal rosszabb körülmények voltak, mint Lipótváron. Ez tovább fokozta amúgy is romló egészségi állapotát, 1957. március 8-án hajnali egykor elhunyt, a halotti anyakönyv szerint előrehaladott TBC okozta a halálát.

Összességében a munkáról megállapítható, hogy valami igazán újat alkotott, kicsit közelebb vitte az olvasót, köztük a magyar érdeklődőket is a fordítás jóvoltából a csehszlovák eseményekhez, de legfőképpen Esterházy János gróf személyéhez, annak ellenére, hogy korábban már készült idehaza személyéről életrajzi írás. (Molnár Imre: Esterházy János Emlékkönyv, Budapest, 2002; Molnár Imre: „Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...” Esterházy János élete és

mártírhalála, Komárom, 2008). Arkadiusz Adamczyk könyvében úgy ismerjük meg Esterházy János személyét, hogy közben részletesen látjuk a történelmi események láncolatát – ezt az író teljes kontextusba helyezi számunkra. Nem marad az olvasóban semmilyen hiányérzet a könyv részletessége által. Nem merül fel olyan kérdés az olvasás során, hogy mi miért történt, nem marad semmilyen szürke történelmi folt az olvasóban, aminek még utána kellene járnia, hogy a könyvet megértse, ezért bátran ajánljuk a kötetet a szakmain kívül a széles olvasóközönség számára is.

A szerző objektivitása a fent kifejtetteken kívül elismerésre méltó, mert méltóképpen mutatja be Esterházy János személyét. Elénk tárja azt a fáradhatatlan munkát, amelyet a magyarok helyzetének javítása érdekében vitt végbe élete során. Azt is egyértelművé teszi a szerző, hogy Esterházy János nem csupán felszólalt a parlamentben, nem csak a szavakkal tett a magyarságért, hanem cselekedett is, például bejárta azokat a helyeket Szlovákiában, ahol magyarok éltek.

Abba is bepillantást kapunk, hogy miként működött a pártpolitika, milyen nehézségekkel kellett megküzdenie Esterházy Jánosnak a csehszlovák, majd a szlovák vezetés, végül a szovjet megszállás miatt, ám minden nehézség ellenére végig megőrizte emberségét, hű maradt önmagához, nem kezdett politikai pálfordulásba csak azért, hogy saját magát, az életét mentse. Ahogy a könyv bevezető gondolataiban is szerepel, amit nem győzünk hangsúlyozni: végre Magyarországon is teret kapott személye, életpályája és öröksége. A könyv címválasztása is tökéletes és Esterházy János egész politikáját jellemzi: „Tiszteljük egymás nemzeti meggyőződését...”